

FANTÁZIA NÉLKÜL

Írta: GERŐ ÖDÖN

Az iparművészet nemesak alkalmazott művészet, hanem alkalmazkodó és alkalmazó művészet is. Ez pedig nem szavakkal való játék, hanem valóságok megállapítása. Alkalmazkodik az élet viszonylataihoz, a gyakorlatinak nevezett élet lehetőségeihez és követelményeihez s alkalmazva a művészetek egyéb tartományai számára kieszelt, bennük érvényesülő elméleteket. Az alkalmazkodás irányítja a fantáziát, míg ez az alkalmazkodás megköti. Az elméletek alkalmazásában természetesen a német iparművészet jár elől, hiszen a német új művészet teljesen az elméletet uralja. Az a járótja, néha egymagukban járók ösvénye, de legtöbbször sokaságok országútja.

Olyan elmélet is van, amely homlokegyenest ellenkezik az iparművészet természetes akarásával vagy ösztönével, de alkalmazzák, mert a modernség megismerésének, vívmányának tartják. A modernség a művészetben részint a megismerések és vívmányok előtt való meghódolás alapján érvényesül, részint pedig az attól való félelem révén, hogy a meg nem hódolás maradiságszámba megy. Csudálatosan kiegészíti egymást a művészet munkájában, még az alkotásban is, a két ellentét, a bátorság és a gyávaság. Az előretörés bátorsága és a maradisággal való meggyanusítástól való félelem gyávasága. Az iparművészeti modernségekben mind a kettő alkotó energia volt. A hamarosan letűnt szecessziós irányzatú művészetben ez a gyávaság majdhogyan többet nem termelt, mint az a bátorság. Az Otto Wagnerek, az Olbrichok, a Hoffmannok a bátrak voltak, de diszkreditálta művüket a gyávák tolongó sokasága, akik csak azért eszelték ki munkáikat szecessziós modorban, hogy valahogy ne tartassanak elmaradottnak.

A kieszelők mindenkor veszedelmei voltak a művészeti törekvéseknek; ma is azok. Ők a fantázia nélkül alkotók, a belső látás nélkül szűkölködők. A nagy művészetnek is megrontói ők, az alkalmazott művészetet is korrumpálják. A fantázia művésze ráeszmél az alkotásokra, a fantázia nélkül való kieszelői őket. Azok a bátrak látják az eszméiket, a gyávák csak kispekulálják a dolgaikat.

Az iparművészet új irányában is sűrűn találkozunk a kettővel. Az új jelszó, a racionalizmus, mintha nekibátorítaná a gyávákat és megdermesztené a bátrakat. Mert eluralkodott az új irányokon az elmélet. A doktrina, amely megelőzi az alkotást, nem az az elmélet, amely leszűrődik belőle. Az ilyen doktrina utat szab, de a fantáziának nincsen megszabott, hanem esakis megtett útja. Az új iparművészet is előbb megformálja az elméletet, azután ennek alapján az objektumot. Ugyanúgy jár el, mint ahogy az új festészet, szobrászat és építészet egyes irányában eslekszenek a próláták és a hívek. Ebből a szempontból is alkalmazónak nevezhető az új iparművészet: alkalmazza a nem belőle fakadt gondolkodást.

Az alkalmazkodás, a lehetőségekhez és szükségességekhez való alkalmazkodás, nem új jelensége az iparművészetnek. Minden időben ez irányította, sőt inspirálta. A fantáziát megóvta attól a szertelenségtől, amely lehetetlenné tette volna számára, hogy megvalósítsa, megtestesítse, megalkossa azt, amire ráeszmélt. A mecénás által megszabott anyagi határoknak betartása ilyen alkalmazkodás volt. Valamikor a mecénás volt a művészetek alátámasztója, ő tette lehetővé alkotó munkájukat. Az iparművészet egyenesen a mecénások kegyelméből remekelt. Az élet viszonylataihoz való alkalmazkodásnak jó iskolája volt a mecénás. Azután új iskolák nyíltak számára. Új technikákkal, új anyagokkal való megbirkózás és a társadalom új tagozódásába való beleilleszkedés. Új rétegek formáltak juszt a művészeti széphez, a művészeti szép pedig jogot formált a mindennapi élethez. És megszólaltak a Ruskinok és a Morrisok és új feladatokat róttak az iparművészetben a fantáziára. Kötelességteljesítéseket, amelyek nem lenyűgözték, hanem serkentették. A célratöréskvésnek közelébe férközött a célszerűség, a célszerűségre ráköszöntött a szépség.

Ibsen Népgyűlöljje mint büszke fölfedezését hirdeti, hogy egy-egy igazság nem él tovább, csak néhány évig. A művészeti irányok, amelyek új igazságok megismeréseiből fakadnak, ugyanesak ilyen rövid életűek. Még akkor sem vár rájuk hosszabb élet, ha tisztelik apjukat, anyjukat, a régibb irányokat, amelyektől leszármaztak. És akkor sem, ha nagyhangon szuverénül parancsoló elméletek megvalósítói. Jöttek, meglátták

őket, győztek és elmúltak. Ma az iparművészetben is uralkodik a racionalizmus, ugyanúgy mint az építészetben, a festészetben és a szobrászatban. Ridegsége, célszerűségfanatizmusa ellenére is valahogy a rokokót juttatja eszembe. Pedig a rokokó nem győzte a görbét, míg a racionális művészet nem győzi az egyenest, a rokokó játszi volt, a racionalizmus erőszakoskodó, a rokokó elméskedett, a racionális művészet okoskodik. De mind a kettőben a fáradt fantázia mesterkedik. A rokokót a barokkban, a nagy pátoszbán, a szeretlen lendületben, a szenvedelmes ritmusban kifáradt fantázia művelte, a racionális művészetben pedig a fantázia nagy fáradtan nem is a történelmi küzdelmétől, hanem inkább a modernség nagy akarásaiban kimerülten menekült.

Az iparművészetben sem azonos a célszerű és a célra törekvő. Amaz a rációt szolgálja, emez megszólatatja a fantáziát is. Amikor az iparművészet a szükségest széppé akarja formálni, a kettőt összeegyezteti. Egyszerre racionális és fantáziás. A racionalizmus tulajdonképp művészetellenes, ellensége a fölöslegesnek. Már pedig a művészet az élet pusztá lelése szempontjából fölösleges. Van olyan felfogás is, hogy a művészet az élet kényelmes leélését is megnehezíti. Az iparművészetnek egyenesen hadat üzentek azok, akik ezt a felfogást vallják. Megkonstruálták az új házat és az új otthont és kirekesztenek belőle mindent, ami csakis művészi, ami tehát nem csakis célszerű. A formaalkotás törvényévé a geometriát teszik.

Amikor az iparművészet vállalta azt a feladatot, hogy a népet hozzásegítse a művészeti széphez, vállalnia kellett a ráció felsőbbiségét. De csakis a felsőbbiségét, nem az egyeduralmát. A geometria a művészetben a ráció egyeduralmát jelenti. A rideg célszerűség autokráciáját. A nagy francia forradalomban Hassenfratz, aki híres kémikus és technikus volt és hazánkban is járt, hogy bányaművelésünket tanulmányozza, a szépművészeti bizottságban azt kívánta, hogy a képzőművészet mindent vonalzóval és cirkalommal konstruáljon meg. Ez a radikális egyszerűsítés szembe szállt a pátossszal. De művészi alkotás nincs pátosz nélkül.

A huszadik század elején pátoszbán való kimerültségükben művészek megint Hassenfratz eszével kezdtek gondolkodni. Egyenesen hivatkoznak geometriába való beolvadásukkal. Húsz évvel ezelőtt Maurice Denis, a mindenképp modern Denis, még korholóan nevezte el Picassóék munkáját geometriának, a minap nálunk járt André L h o t e pedig előadásában a geometriát a művészi alkotás nevezetes energiájának vallotta. Energiának a fáradtságot, a fantázia kimerültségét.

Ugyanilyen fogalomeltolódást látunk az építészetben és iparművészetben. Ez utóbbiban, az alkalmazott művészetben, még gyökeresebb ez a fogalomzavar: benne a célszerűség teljesen eggyé lett a célratöréssel. Ne legyen más akarása, csak a célszerűség. Amikor az iparművészet a népek, a sokaságnak, a vagyoniilag tehetőség nélkül valóknak művészeti szépséghez való hozzájuthatására vállalkozott, a célratörés a szépség volt. A célszerűség csakis út volt a célhoz, de a fáradt fantáziájú alkalmazott művészet számára már nem az út, hanem maga a cél.

Ez a célkitűzés művészetellenes. Egyenesen megszünteti az iparművészetet, megtagadja a mindennapnak a szépséghez való jogát, a célszerűséggel kivégezteti a szépet. Mindez azért, mert a geometriába belemenekülhet a fáradt fantázia. A végkimerült fantázia. De ez a geometrikus iparművészet nem veszi tekintetbe az élet viszonyaihoz való alkalmazkodás köteleességét. Túlságosan racionalista akar lenni és irreális lesz. Mert a mindennap nem tud meglenni fantázia nélkül. A tőzsde is fantáziának nevezi a vásárlók és eladók üzletkötő kedvét. És a gyakorlati élet viszonyai közé tartozik a széphez való jog. Ezt a jogot ma már mindenki érzi: a fölfelé emelkedő és lefelé süllyedő is. A megelégedetteknek is, az elégedetleneknek is életeleme, ösztönzője ennek a jognak az érzése. Ahol ez az érzés a mindennapiság része, ott a fantáziát nem tagadhatja meg a mindennaphoz is alkalmazkodni köteles iparművészet. Ha kimerült a fantáziája, meg fog elevenedni. Az élet parancsol neki. A racionális művészet meg fog hódolni a fantázia előtt. A célszerűség célratörőbb lehet, ha meg szépíti az életet művészi pátossszal.

Flora Margit fametszete.